

‘Schrijvers zouden wat minder laatdunkend kunnen doen. Onderwijs is geen bijkomstigheid.’

Gesprek met Jacques Kruithof over literatuuronderwijs

Jan-Hendrik Bakker

Drie decennia leidde Jacques Kruithof aan D’Witte Lely in Amsterdam aspirantleraren Nederlands op in literatuur en literatuuronderricht. Halverwege de jaren negentig kwam daar een eind aan, toen bezuinigingen en hervormingen hem en enkele andere collega’s overbodig maakten. Die verwickelingen spelen een belangrijke rol in zijn grote roman *Het slotfeest* (Atlas, 2004). De criticus en schrijver Kruithof staat in de traditie van een autobiografische literatuuropvatting en het mag dan ook niet verbazen dat zijn ideeën en bemoeienis met het onderwijs in dit boek uitvoerig aan bod komen. Kruithof schetst een tijdsbeeld en laat tegelijk zien hoe de hoofdpersoon, de zeer zelfbewuste en esthetisch ingestelde Melchior, zich tot die tijd verhoudt. *Het slotfeest* geeft behalve dat tijdsbeeld ook een tijdsbeeld van de praktijk van de liefde in de jaren zestig en zeventig; tegelijk is het zélf een liefdesroman. Dat alles bij elkaar opgeteld maakt het boek tot een omvangrijke Bildungsroman, die als zodanig een uitdagend en koppig volharden belichaamt in de literaire traditie, dwars tegen de contemporaine geest van markt en praktisch nut in.

In uw roman Het slotfeest wordt de literatuur als waarde op zich geplaatst tegenover een veranderende wereld. De uitkomst is niet om vrolijk van te worden. Heeft het nog wel zin om het belang van literatuuronderwijs te verdedigen?

“Mijn hoofdpersoon is, zoals ik dat ooit ook was, docent literatuur aan een beroepsopleiding voor leraren. Hij moet mensen opleiden voor een lesbevoegdheid die voor het hele voortgezet onderwijs geldt. Dat is heel divers. Binnen de beschutte wereld van de literatuur zelf of die van de kunsten en de wetenschap is de waarde van literatuur een evidentie, maar in de wereld van het voortgezet onderwijs is sprake van grensverkeer, grensverkeer tussen de kunsten waar literatuur een vanzelfsprekendheid is en de buitenwereld, waar lang niet iedereen dat vindt. Bovendien speelt het boek in een tijd dat er ook in het onderwijs zelf veel aan het veranderen was en er allerlei waarden, praktische en economische, door elkaar begonnen te lopen. En zo is mijn boek de uitdrukking van een ambivalentie geworden. Enerzijds ben je zelf overtuigd van de waarde van literatuur, anderzijds weet je dat er in de omgeving waar je werkt ook anders over wordt gedacht: door mensen aan wie het allemaal moeilijk valt uit te leggen. Die ambivalentie is misschien wel de enige positie die je in kunt nemen.”

Ja, dat geldt voor uw hoofdpersoon. Maar hoe denkt u er zelf na zoveel jaren over? Hoe zou u het literatuuronderwijs verdedigen?

“Literatuuronderwijs brengt jonge mensen in aanraking met een eeuwenoude traditie, met de geschiedenis van onze cultuur en creativiteit. Je gunt het jonge mensen dat ze met die traditie in aanraking komen, wat mij betreft moet je zelfs zeggen dat je het jonge mensen niet mag onthouden, dat contact. Maar ik moet er dan direct bij zeggen dat ik literatuur liefst niet geïsoleerd van andere culturele vakken, maar in de brede context van

geschiedenis, filosofie, beeldende kunst en muziek behandeld zie worden. En ook dan: de afbrokkeling van het geschiedenisonderwijs is nog zorgelijker dan die van het literatuuronderwijs.”

U kunt er wel inkomen dat leerlingen klagen dat ze teveel moeten lezen en overbelast zijn?

“Eigenlijk is die vraag het probleem al niet meer. Meer of minder lezen is iets praktisch dat te maken heeft met de ontwikkeling van een al bestaand leerplan. Of er nu tien of twintig boeken op die lijst moeten, laat mij tamelijk onverschillig. Het gaat mij ook helemaal niet om de kritiek die je wel hoort, namelijk dat leerlingen tegenwoordig zo weinig weten. Ja, wat wil je, een leerling van achttien begint nog maar net! Die kan nog niet veel weten. Waar je wel zorg voor hebt te dragen is dat het begin goed is. Het gaat mij niet allereerst om veel lezen, maar om het aanbrengen van een houding van aandachtig bestuderen van een tekst, een schilderij of een muziekstuk, niet als consumptieartikel maar als iets van waarde op zichzelf. In het onderwijs gaat het er dus veel meer om een houding aan te brengen ten aanzien van een tekst of een boek dan het leren van feitjes of het lezen van zestien, zeventien of achttien boeken à raison van zoveel studiepunten. Het zit hem in de attitude en niet in de kwantiteit.”

Dus toch maar geen vaste boekenlijst?

“Er zal hoe dan ook gelezen moeten worden, maar hoe je dat in het vat giet komt op de tweede plaats. Leeslijsten zijn toch altijd een beetje zijn meebewogen met hun tijd. Als je nu vindt dat leerlingen een boek van A.F. Th. van der Heijden gelezen moeten hebben, dan gaat er ergens anders een titel af, bijvoorbeeld Couperus. Dat is onvermijdelijk. Toch blijkt het voor mij een secundaire kwestie. Aan het opstellen van een vaste lijst hoort nog iets vooraf te gaan en dat is een programma bedenken dat in principe vastligt. Dus niet een programma dat voornamelijk rekening houdt met wat leerlingen willen en meestal niet willen. Iedere werkelijke verbetering in het onderwijs moet voortkomen uit een zelfbewust stellen van: dit is wat wij willen bereiken en daar gaan wij geen duimbreed van af wijken omdat iemand het toevallig vervelend vindt of niet meer van deze tijd. Als er al geen consensus bestaat over de kracht van een programma dan kun je eigenlijk alleen nog maar een beetje improviseren en je aanpassen. En dat is precies wat er de afgelopen decennia te veel is gebeurd. Je zult eerst consensus moeten hebben over de grote lijnen, daarna komt pas de discussie over de invulling van de details. Het onderwijs moet zichzelf weer leren poneren: Dit is waar wij voor staan en dit is wat wij willen.”

Voorlopig ontbreekt het aan die consensus zelfs op de universiteiten. In de academische wereld bestaat geen eensgezindheid over de inhoud van de literaire traditie. De discussie over de canon is nog steeds niet uitgewoed.

“Dat is geen onderwijsprobleem of literair probleem, maar een academische kwestie, nasleep van de jaren zeventig. Zo gauw je in zo’n klimaat een gezamenlijk poging doet een lijst op te stellen zijn er altijd onmiddellijk lieden die zullen roepen dat het allemaal niet deugt, zoals gebeurd is tijdens de commissie-Anbeek.. Het heeft ook weinig zin om naar zo’n lijst te streven als voor de andere vakken op de middelbare school de drang naar vaste eisen ontbreekt. Er is een zekere gedecideerdheid nodig over de hele linie van het onderwijs je normen te stellen. Het heeft geen zin bij Nederlands iets te doen dat bij

andere vakken weer ontbreekt, of juist bij wiskunde wel en elders niet. Er moet meer zelfvertrouwen komen om weer in eindtermen te kunnen denken. In het onderwijs bestaat geen leidend idee meer van wat geletterdheid is en welke vorming en kennis men een leerling bij zou moeten brengen. De praktijk is aarzeling en een zich aanpassen bij wat leerlingen kunnen en vooral willen.”

Uw hoofdpersoon verzet zich in zijn dagboekantekeningen ook tegen de trend om jeugdboeken toe te laten op de leeslijsten.

“Je moet niet doen of alles hetzelfde is. Natuurlijk kunnen jeugdboeken goedgeschreven zijn en een zekere literaire kwaliteit hebben. Maar het is nu eenmaal zo dat je leerlingen niet opleidt voor het bestaan van achttienjarige. Je moet niet net doen alsof jeugdboeken de literatuurles kunnen vervangen. Leraren die dat doen vluchten voor hun eigen taak, en met het onderscheid verdwijnt het onderscheidingsvermogen. Maar natuurlijk is het wel zo dat je aan moet sluiten bij wat bekend is; dat kun je al vinden bij de oude humanisten. Maar dan wel vandaar uit verder werken. Er zijn trouwens genoeg docenten die dat wel proberen maar moeten constateren dat zij hun leerlingen eenvoudig niet verder meer kunnen krijgen. En daar ligt een groot probleem dat de leraar niet meer aangerekend kan worden: het heeft te maken met de immense groei van het middelbaar onderwijs waardoor het niveau van de leerlingen over de hele linie is gezakt. Sinds de invoering van de mammoetwet is de druk om leerlingen boven hun kunnen aan te nemen alleen maar groter geworden. Iedereen wil immers het hoogst haalbare voor zijn kind.”

Sinds het eind van de 19de eeuw is het thema van massa versus elite niet meer weggeweest. De keerzijde van de democratisering is massificatie. Moeten wij dat niet gewoon accepteren?

“Je kunt twee kanten op. Je kunt inderdaad zeggen: dit is een maatschappelijke ontwikkeling die je op zijn beloop moet laten. Zij is in elk geval veel te groot voor het onderwijs alleen, want zij hangt met allerlei andere factoren samen. Er zijn immers ook enorme demografische veranderingen gekomen en daar kun je het onderwijs niet geïsoleerd tegen in het geweer brengen. Voor zo’n standpunt is veel te zeggen. Je kunt onderwijs heel goed verdedigen als onderwijs voor een brede groep, als een soort opvoeding tot goed burgerschap en een globale algemene ontwikkeling. Maar ik zie in het onderwijs vooral stuurbloosheid en wankelmoedigheid. Als je bijvoorbeeld kiest voor onderwijs in taalvaardigheid in plaats van literatuur dan nog moet je weten wat je wilt. Leerlingen een brief leren schrijven is iets dan een mailtje, zoals muzieknotatie niet hetzelfde is als klavarscribo. De vraag is of je wilt streven naar een hoog niveau en hoe hoog. Dat geldt ook in de exacte vakken. Wil je leerlingen zo opleiden dat ze zich een beetje kunnen behelpen met opgaven, een handreiking als het ware om een paar vergelijkingen op te lossen, of wil je ze werkelijk abstract leren denken. Je moet het ene doen en het andere niet laten. Er zijn leerlingen die meer in hun mars hebben, die kun je kunt meetrekken of zich aan je optrekken; die mag je niet in de steek laten. Ik heb zelf altijd gedacht dat de beste leerlingen er toch wel zouden komen, maar er is alle reden om ook daaraan te gaan twijfelen. Naar wat ik nu uit het onderwijs hoor, is dat niet meer zo zeker. Mijn boek speelt in het begin van de jaren negentig. Toen werd er intern al geklaagd over het feit dat de notie van geletterdheid, van historisch besef en abstract kunnen denken, zaken die je toch nodig hebt als je door wilt gaan in de letterenstudie,

geschiedenis of wiskunde, eenvoudigweg aan het verdwijnen zijn. Tegenwoordig hoor je dat ook buiten het onderwijs zeggen, het inzicht is algemeen geworden. Het feit dat universiteiten selectie van studenten willen gaan toepassen, moet te denken geven. In feite zeggen ze daarmee het vertrouwen in het middelbaar onderwijs op.”

Dan luidt de vraag: wat kan er nog worden gedaan?

“Fatalisme kan altijd nog, maar er zal een heel offensief nodig zijn. Als je iets wilt veranderen kun je dat niet van de ene op de andere dag realiseren. Je kunt nooit terug naar af, dat moet je ook niet willen, maar je kunt een andere weg inslaan, of de koers corrigeren. Daarvoor is het allereerst nodig dat het onderwijs weer op zijn strepen gaat staan. Het moet zichzelf weer poneren. Dit is waar we voor staan, dit is wat we willen. Onderwijs is de plek waar jonge mensen met kunst en wetenschap in aanraking komen. Dat is de rechtvaardiging van het middelbaar onderwijs en in die geest moet het eisen aan zichzelf en aan zijn leerlingen durven stellen. Een leraar kan individueel weinig uitrichten. Er is werkelijk een soort deltaplan voor nodig, niet voor één vak maar voor alle vakken. Er zal in de algemene houding van de samenleving ten opzichte van het onderwijs ook veel moeten veranderen. Schrijvers bijvoorbeeld bemoeien zich zelden met het onderwijs en dat moet zo blijven, maar als ze er over spreken is het meestal in negatieve zin, zo van: ach, dat zijn allemaal schoolmeesters daar. Ze zouden wat dat betreft wat minder laatdunkend kunnen doen. Onderwijs is geen bijkomstigheid.”